

Romano džaniben

časopis romistických studií | 1 | 2018

Romano džaniben

časopis romistických studií | 25. ročník | 1/2018

Obsah

Helena Sadílková Váhy historického poznání	05

RECENZOVANÁ ČÁST

Lada Viková Adolf Ištvan – romský legionář z Bohusoudova: z bádání nad jeho dopisy	19

Milada Závodská Žákovská a studentská léta učitele Antonína Daniela	59

Jiří Smlsal Holocaust Romů v retribučním soudnictví	93

NERECENZOVANÁ ČÁST

Michal Schuster Archivní fond Zemská donucovací pracovna Brno jako zdroj dokumentace romských obětí holocaustu v České republice – nálezová zpráva	123

Stíny, vzpomínky a naděje / Rozhovor se Zdeňkem Danielem st. a Zdeňkem Danielem ml.	141

Antonín Daniel O Romech z Oslavan. Historická práce Antonína Daniela o Romech z jeho rodné obce	167

Michal Schuster Projekt Databáze romských obětí holocaustu v České republice	187

Kristina Dienstbierová O svou minulost bychom se měli zajímat. Zpráva o projektu „Paměť Romů“ společnosti Romea, o. p. s.	193

Helena Sadílková Zpráva o činnosti Pražského fóra pro romské dějiny	197

RECENZE ANOTACE	201

Ilona Ferková

Ještě jedno, Lído! Kaštánkovy příběhy z herny /

De mek jekh, Lído! Kaštankuskre vakeribena andal e herna

Praha: Kher, 2018, 119 s., ISBN 978-80-87780-15-2

Křest knihy *Ještě jedno, Lído! Kaštánkovy příběhy z herny* se uskutečnil večer 4. prosince 2018 v Knihovně Václava Havla. Představení nejnovější knihy Ilony Ferkové jsem se rozhodla začít právě tímto silným zážitkem. Křest byl doprovoben typickou romskou pohostinností, autorka sama připravila občerstvení, což u jiných křtů není právě obvyklé.

Byla jsem tam mezi prvními. Přišla jsem podpořit romskou spisovatelku, mou kamarádku, kterou přezdívám *popkico* „panenko“.

V sále byla spousta židlí, nebylo ale volné ani jedno místo k sezení, místnost se krátce před začátkem rychle zaplnila až k prasknutí. Voňavé a vynikající „šinga“ (závin) a další občerstvení nenechávaly klidným nikoho v sále. Lahodné pečené kaštiny, jakož i kaštiny a svíčky na parapetech skvěle podporovaly atmosféru události.

Z autorčiných očí zářila spokojenost. Zároveň z ní byla trochu cítit tréma, která se brzy během přednesu vytratila. Z hlediště se ozýval smích. Romové se smáli situacím a věcem, které jim jsou důvěrně známé a které vycházejí z romské kultury. Neromové ale chvílemi nechápali, čemu se všichni okolo smějí. „Co by sis přála?“ zněl dotaz od Karolíny Ryvolové, editorky knihy a jedné z překladatelek. Ilonka na to vyslovila spontánně přání, aby za ní lidé chodili a psali jí, že je dobrá, protože taková slova autorku vždy potěší. Pochopitelně je to přání všech autorů, ale málokterý si je troufne říct nahlas. Její upřímnost zaplavila celý sál úsměvy.

Během autorského čtení ilustroval Martin Zach přímo v sále to, o čem Ilona zrovna četla, a vznikající kresby byly pro přítomné promítány na plátno. Zach tak trefně vizuálně zpřítomnil nejružnější příběhy a situace ze zmiňované knihy. Považuji to za skvělý nápad, který autorskému čtení dodal nový rozměr. Ilustrace Martina Zacha je možné najít i v samotné knize.

Přestávkami mezi jednotlivými předčítanými úryvky nám svými autorskými písněmi vyplňoval muzikant Roman Horváth. Kromě Horváthových písní zazněla i romská hymna, během níž všichni povstali a někteří se na místě pohupovali do rytmu.

Zmiňované nově pokřtěné dílo s názvem *Ještě jedno, Lído! Kaštánkovy příběhy z herny*, představuje další autorský počín Ilony Ferkové po 20 letech, kdy publikovala svou knihu *Ukradené děti*. Její nejnovější kniha v sobě spojuje tradici romské ústní slovesnosti a současnost v podobě kritických postřehů. Jedná se o cyklus deseti povídek rámovaných vyprávěním bezdomovce Kaštánka, které se snaží poukázat na to, že romské kulturní bohatství

je v 21. století stále aktuální, přítomné a živé, zároveň ale získává v současné době novou podobu. Tato výpověď je ještě umocněna tím, že původním jazykem nových povídek Ilony Ferkové je právě romština.

Lada Víková do češtiny přeložila prvních pět povídek. Zbývající polovinu cyklu přeložila Karolína Ryvolová, která knihu opatřila doslovem, v němž Ilonu Ferkovou pro její tvorbu přirovnává k národní buditelce Boženě Němcové (s. 101). Kaštánek, hlavní aktér knihy, není zcela neznámou postavou. Poprvé se objevil na scéně na serveru Romea.cz a jeho příběhy figurovaly též ve sborníku *Moji milí. Sběrka romské narativní prózy*. V knižním vydání je možné najít jak originální romské zpracování, tak i zmiňovaný český překlad. Romská verze mi ale přijde bližší a více se do ní vcítím. Překlad nikdy není tak výstižný jako originál a některé prvky se jeho prostřednictvím vytrácejí. Romský humor, nadsázka i zamyšlení se zkrátka nedají někdy přeložit tak, aby byly přesné. Neznamená to však, že by tím kniha nějak ztrácela hodnotu pro neromské čtenáře.

Kniha představuje beletristické zpracování Kaštánkových vzpomínek na momenty strávené v jedné rokycanské herně. Příběhy vychází z každodenního života skutečných lidí a ten, jak víme, někdy překonává i tu nejdivočejší fantazii. Vykreslení života rokycanské komunity není příliš vzdálené od každodennosti jiných Romů. Je mi známo, že i herna v mém rodném městě – Hořicích – sloužila jako místo setkávání mimo jiné právě i pro hořické Romy. Herna byla místem, kde se cítili „v bezpečí“, neboť ji navštěvovali stále ti samí lidé, které spojovaly stejné starosti i radosti. Jednalo se o tzv. „romskou hernu.“ Zde si Romové předávali informace, klepy, dělali „*pheras*“ (legraci), vyprávěli si vtipy a vzájemně si půjčovali peníze na „*trastune benga*“ (železná dábly – jak jim říká Ilona Ferková). Projevovala se tu jakási vzájemná soudržnost a solidarita. Jeden druhému ve výhře přál, na oplátku od výherce obdržel nějaký peníz. Ilona Ferková zdařile zachycuje pestrost lidských životů, které v sobě mísí jak humorné epizody, tak utrpení a starosti. Téměř v každé povídce může čtenář či čtenářka pocítit empatii lidí a úctu, tj. „*pařiv*“. Nejvíce mne však z celého povídkového cyklu zaujaly dvě povídky s názvem *Poker* a *Nedělní oběd*, kterým věnuji bližší pozornost.

V *Pokerovi* autorka poukazuje na romskou víru v kouzla, magii a uhranutí. Ve vesnici, ze které *Poker* pocházel, žila krásná Romka jménem Rosana. Narodila se jí dvojčata, ta ovšem byla neustále nemocná, protože je někdo uhranul. Právě v tomto momentu je znázorněn pohled Romů na magii, *keriben* – *pokeriben* – počarování, povídka krásně ukazuje, jakou má magie sílu a hodnotu v romských životech. Podobně jako romská „*pařiv*“. Rosana se totiž stala předmětem hospodských drbů a začalo se o ní říkat, že je coura. Její manžel Ruda se snažil bránit její i svou čest, ale byl zabit. Veškerá vina tedy najednou padla na Rosanu, která nyní byla zodpovědná i za smrt svého muže. Do celého příběhu byl kvůli výhrůzkám a vydírání vrahovy ženy zatažen samotný *Poker*. Jeho čin měl na svědomí dvě úmrtí a on sám čeká, že umře taky a toulá se světem.

Vyprávění z *Nedělního oběda* začíná u supermarketu, kde Kaštánek hovoří s gádžem Norkem, který žije bez střechy nad hlavou. Kaštánek našel v nákupním košíku výherní los. A než si šel vyzvednout svou nemalou výhru, slíbil Norkovi, že ho pozve na luxusní oběd do hotelu. Nakoupil si však oblečení a zbytek nově nabytých peněz prohrál v automatech. Přišel pak do hery a vyprávěl, co se mu přihodilo, včetně toho, že přísahal svému kamarádovi Norkovi, že ho pozve na oběd. Nechtěl utrpět ztrátu své cti. Lidé z hery s ním soucítili, všichni se tedy domluvili, že každý z nich donese jídlo pro Norka a připraví mu luxusní oběd. Na tomto příběhu lze vyzvednout romskou solidárnost a pomoc druhému. Zmiňuje se zde i přísaha, která se má dodržet za každou cenu.

Kaštánkovy příběhy představují prvky romské kultury, tradic a věnují také pozornost společnému prožívání či solidaritě, která je v současné době velice potřebná.

Vylíčené autorské čtení v Knihovně Václava Havla bylo pro mě zajímavé, ukázalo totiž rozdíly v chápání některých situací očima Romů i Neromů. Například Ilončina zmínka o uzených vepřových nožičkách Romy pobídla k smíchu, neboť jsou pro nás jakousi „delikatesou“. V dětství jsme je jedli pořád. A tak při zmínce, že událost, při které se Romové v povídce scházejí, je spojena s jídlem, a konkrétně právě s nožičkami, vyvolala na jedné straně salvu smíchu, na straně druhé rozpačité pohledy. Kniha Ilonky Ferkové může v tomto případě obohatit i Neromy o vnímavost k romské kultuře či prožívání a spojit mostem dvě společenství, která jsou si dnes vzájemně nesrozumitelná.

Tvorba Ilonky Ferkové vychází – podobně jako u jiných romských autorů – z autentických příběhů. Například také Andrej Giňa ve své knize „*Patív*“¹ popisuje každodenní humorné scény (viz. jeho povídka *Ve vlaku*). I v tvorbě Ilony Ferkové se jedná o analogické vyprávění a popis. Její mistrně vystavěné dialogy mají spád, její laskavě zaznamenaný humor vám často vykouzlí při čtení úsměv na tváři. Některé povídky přečtete jednou, k jiným se budete vracet. A když Ilonu potkáte, nezapomeňte jí říct, že se vám kniha opravdu líbila. Ona totiž bude mít opravdovou radost.

Knihu distribuuje přímo nakladatelství KHER. Současně je kniha dostupná ke stažení.²

Není to kniha určená jen pro romskou komunitu. Je pro všechny, jimž nejsou lhostejní lidé, kteří kolem nich žijí. Je vhodná pro každého, kdo chce pochopit rozdílné uvažování Romů a najít si k nim cestu. Je pro všechny, kteří mají otevřené srdce a nežijí v růžovém oparu. Je v ní laskavým jazykem řečeno, že život je někdy mrcha, ale nadhled a humor nám občas může i něco usnadnit.

Iveta Kokyová³

1 Giňa, A. 2013. *Patív. Ještě víme, co je úcta. Vyprávění, úvahy, pohádky*. Praha: Triáda.

2 http://www.kher.cz/Eknihy/Nase/Kastanek_pdf.pdf

3 Autorka je romská spisovatelka a studentka Semináře romistiky KSES FF UK. E-mail: I.Kokyova@seznam.cz

Arne B. Mann

Rómski kováči na Slovensku, Roma Blacksmiths in Slovakia

Bratislava: Ústredie ľudovej umeleckej výroby, 2018, 400 s., ISBN 978-80-89639-52-6

Odborné i laické veřejnosti se v uplynulém roce dostala do rukou slovensko-anglická reprezentativní publikace vycházející v edici ÚLUV *Tradícia dnes* a věnovaná historii a současnosti romského kovářství. Autor je přední slovenský etnolog a romista, který od roku 1983 pracuje jako samostatný vědecký pracovník v Ústavu etnologie Slovenské akademie věd a zabývá se nejen romským řemeslem, ale též zvyky, rodinnými a společenskými vztahy Romů a romským holokaustem. Je autorem a spoluautorem několika monografií a držitelem ocenění za vědeckou a publikační činnost s romskou tematikou.

Práce je rozdělena do kapitol, které v logické posloupnosti seznamují čtenáře s historií Romů a s jejich typickým kovářským řemeslem, způsobem práce, výrobky, proměnami řemesla ve 20. století a postavením romského kováře ve společnosti. V úvodu autor analyzuje prameny, mezi nimiž rozhodující roli hraje terénní výzkum (29 výzkumných lokalit), ale také kritické zhodnocení sbírkových fondů slovenských muzeí, zejména Slovenského národního muzea – Muzea kultury Romů na Slovensku v Martině, Gemersko-malohontského muzea v Rimavské Sobotě, Krajského muzea v Prešově, Zemplínskeho muzea v Michalovcích, Západoslovenského muzea v Trnavě a dalších. Informace o zastoupení romského kovářství v jejich sbírkách autor získal prostřednictvím odborných pracovníků těchto muzeí. Spolupráce byla navázána také s Muzeem romské kultury v Brně, jehož fond rovněž pochází do značné míry ze Slovenska, zčásti ze sbírky bývalého Svazu Cikánů-Romů (1969–1973), zčásti z vlastních muzejních akvizic. Dalším neopomenutelným muzeem bylo první romské muzeum v Evropě nacházející se v polském Tarnově, které poskytlo srovnávací materiál. Třetím autorovým zdrojem je pak odborná literatura a zápisy, především práce J. L. Holubyho, E. Horváthové, I. Kršteka, ze zahraničních pak Adama Bartosze, Claudie Mayerhofer nebo Ference Bakó. Využil také archivní prameny, zejména soupisy Cikánů v Uhrách z 18. a 19. století, kde našel údaje o zaměstnání respondentů, nebo materiály Národopisné společnosti a Slovenské akademie věd, kde získal kresby a fotografie.

Samotnému odbornému textu předchází autorovo vysvětlení pojmů, s nimiž dále pracuje: *Cikáni/Romové, tradiční, lidové řemeslo* apod. Pojmenování *Cikáni* ponechává u citací pramenů z období před rokem 1990, jinak se drží nověji zavedeného pojmu *Romové*. Pod pojem *tradiční* zahrnuje situaci v řemesle do poloviny 20. století, respektive do roku 1948. Řemeslo chápe v širším smyslu jako činnost vykonávanou za účelem tvorby zisku, při níž není nutně zapotřebí odborné školení, současně se však odlišuje od domácí výroby pro vlastní

potřebu. Terminologie kovářského náčiní se opírá o *Romsko-český a česko-romský kapesní slovník* z roku 1991 (autorky M. Hübschmannová, H. Šebková a A. Žigová).

Kapitola nazvaná „Dějiny“ se zabývá příchodem Romů z Indie do Evropy přes Balkán a jejich způsobem obživy, kde hrálo kovářství důležitou či dokonce dominantní roli. Nejstarší zprávy o práci romských kovářů v Uhrách pocházejí z 15. století. Autor sleduje privilegia, která jim byla za jejich práci mnohde poskytována spolu s možností usadit se. Zejména 19. století práci romských kovářů přálo, ať už se jednalo o kováře žijící v jednotlivých obcích, nebo o Romy kočovné či polokočovné. Existovalo i tzv. vandrovní kovářství, známé ještě v padesátých letech 20. století, kdy romští kováři odcházeli na jaře za prací a vraceli se ke své komunitě po několika týdnech. V literatuře se často popisuje jednoduché pracovní vybavení romských kovářů – kámen coby kovadlina, dva kožené měchy, dvoje kleště, pilník, svěrák, kladivo, to vše vlastnoručně vyrobené. Tradiční způsob práce, přinesený zřejmě už z indické pravlasti, byl vsedě na zemi se zkříženýma nohama, přičemž měchy obsluhovaly ženy a děti. Usedlí kováři měli také jednoduchou kovářskou dílnu. Podrobnějšímu výkladu o způsobu práce a pracovních pomůckách je v knize věnováno několik samostatných podkapitol (výheň s měchy a kovadlinou, nářadí, kovářské uhlí a jeho získávání, opatřování si kujného železa sběrem železného šrotu).

Romští kováři ovládali všechny základní techniky kovářské práce, tedy prodluzování, rozšiřování, zhuťování, rozkovávání, ohýbání, osazování, sekání, probíjení, ostření, hrocení i stáčení (tordování), stejně jako práci se zápustkami, svařování a finální úpravu výrobku kalením, cementováním a podobně. Autor popisuje nejčastější úkon požadovaný rolníky od romských kovářů – ostření zemědělského nářadí. Práci, kterou romští kováři naopak zpravidla nevykonávali, bylo podkování koní vyžadující vyšší odbornost.

Sortimentu romských kovářských výrobků se týká samostatná obsáhlá kapitola. Z dochovaných zpráv o výrobcích romských kovářů v 16. století víme, že už tenkrát zhotovovali hřebíky, motyky, sekery, vidlice a ponocenské halapartny, v 17. a 18. století také křesadla, řetězy, radlice, rýče, senné vidle nebo jednoduché železné hudební nástroje (grumle). Autor se podrobně věnuje jednotlivým typům výrobků, jeho zjištění jsou doplněna kvalitní obrazovou dokumentací, nechybějí ani údaje o výrobních centrech. Pojednáno je o různých typech hřebů, hřebíků, háků a skob. Pro rolníky romští kováři dále zhotovovali součásti pluhů, železné hroty do bran, motyky (doloženy už v roce 1563 z Liptovského Hrádku), krumpáče, lopaty, rýče a hrábě, ale i součásti obilních kos a cepů, kopáče na řepu, vidle, řetězy, drobné součástky k vozům, vinohradnické nože, nůžky na stříhání ovcí, ochranné obojky s kovovými trny pro ovčácké psy a jiné. Pro stavitele domů byly určeny sekery, kramle, nebozezy, pořízy, dveřní panty, zručnější kováři se pustili i do výroby visacích zámků a klíčů. Řemeslníci využili různé dlabací a řezné nástroje zhotovené romskými kováři, v domácnosti se uplatnily nože, kolébkové nože, sekáčky, železné trojnožky a ohňové náčiní, ale např. i pasti na zvěř, osti¹ užívané při rybolovu nebo koňské a kravské podkovy. Své výrobky romští kováři nabízeli formou přímého či podomního prodeje, na trzích a jarmarcích.

V kapitole „Století proměn“ se Arne Mann zamýšlí nad směřováním romského kovářského řemesla ve 20. století. Jeho první polovina přinesla velký rozvoj tovární výroby, který vedl k omezení výroby řemeslné. Změna způsobu života vedla též k eliminaci řady kovaných výrobků. Pod vlivem této situace se některé romské kovářské rody začaly živit hudbou, v níž dosahovaly rovněž vynikajících výsledků, jiní řemeslníci začali pracovat v průmyslových podnicích nebo zemědělských družstvech jako opraváři a jejich dílny zanikly. V Podunajských Biskupicích

¹ Jednalo se o dvouzubou vidlici „se zpětnými hroty k nabodávání ryb“ (<http://www.poznejte-remesla.cz/remeslo/rybarstvi/historie>). Pozn. red.

se už v meziválečném období podařilo zřídit prosperující kovářské výrobní družstvo, které sdružovalo také kováře z okolních vesnic. Ve druhé polovině 20. století se romští kováři stále více začínají věnovat kovářství uměleckému, kterým proslula zejména obec Dunajská Lužná. Autor líčí historii tohoto centra od šedesátých let 20. století, počínaje výrobou upomínkových předmětů a bytových doplňků přes restaurátorské práce na památkových objektech a výrobu replik až po vznik Kovářského cechu a stálé expozice uměleckého kovářství na Slovensku (devadesátá léta 20. století) a po organizování každoročního Evropského romského kovářského symposia (od roku 2004). Z prací tamějších kovářů vynikají zejména kované kříže na místním hřbitově, zhotovují ale též svícny, mříže i plastiky.

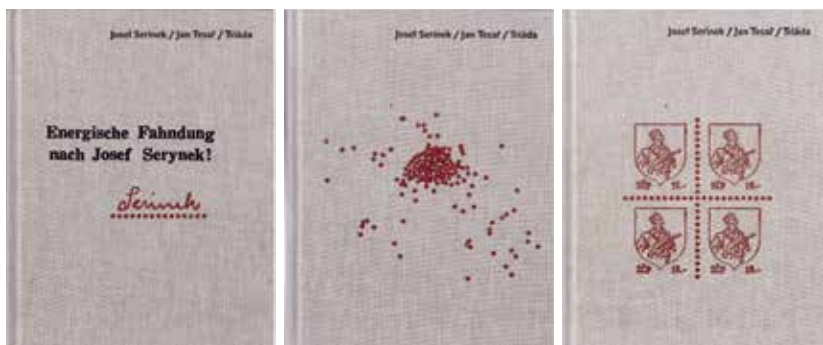
Kapitola „Romský kovář ve společenství“ hodnotí postavení kovářů v jejich komunitě i v majoritní společnosti, které bylo do jisté míry výsadní, a to jak po stránce životní úrovně, bydlení a hygieny, tak i po stránce autority v očích majoritní populace. Ke sporům mezi neromskými vyučenými kováři a kováři romskými obvykle nedocházelo, neboť zde existovala dělba práce a každá skupina se zaměřovala na jiný typ výrobků. Někdy dělali romští kováři pro vesnické kováře i pomocné práce a využívali přitom jejich dílny. V samostatném oddílu si autor všímá také účasti žen, která se většinou omezovala na obsluhu měchů, ale někdy zahrnovala i přímou fyzicky náročnou pomocnou práci u kovářiny. Podobně pomáhaly i odrostlejší děti. Úkolem žen byl také prodej výrobků po vesnicích, zatímco na jarmarky zajížděli muži. Romský kovář nezřídka figuruje v romských pohádkách, stává se námětem dřevorezby či jiných výtvarných nebo literárních děl, což je součástí romského emancipačního procesu – *romipen*. V celé Evropě je rozšířena legenda o hřebech použitých při ukřižování Ježíše Krista, které měl zhotovit romský kovář. Romští kováři se ovšem objevují i ve folklóru majority (písňe, hry, přísloví) a také v její autorské tvorbě.

Publikace je doplněna jedenáctistránkovým resumé v romském jazyce a řadou příloh: soupisem zkoumaných lokalit s rokem uskutečněného výzkumu (období 1981–2017), soupisem literatury a pramenů, místním rejstříkem, seznamem ilustrací, překladem listu uherského palatína Juraje Thurza z roku 1616 vyzývajícího vlastníky půdy, aby umožnili Cikánům usadit se na jejich pozemcích a vykonávat své řemeslo, a nářečním slovníkem kovářských termínů v několika zkoumaných obcích.

Bohatým poznámkovým aparátem, precizností v komentování jevů a v jejich zařazení do místních i časových souvislostí, dvojjazyčností a kvalitním grafickým provedením se publikace řadí mezi výrazné odborné monografie evropského významu, užitečné jak pro zájemce o život romské komunity a její tradiční zaměstnání, tak i pro badatele v oblasti řemeslné výroby, zejména kovářství. Ve srovnání s jinými obdobně zaměřenými publikacemi se snaží o komplexní pohled na život romských řemeslníků, tedy ne pouze na specifika kovářské práce, ale i na uplatnění kovářů ve společnosti a na odraz jejich tvorby v lidové slovesnosti. Dlouhodobé studium dané problematiky umožnilo autorovi vedle zkoumání kovářství tradičního také hlubší sondu do jeho současných forem.

Jarmila Pechová²

2 Autorka je kurátorkou sbírky řemesel, výrob a zemědělství v Etnografickém ústavu Moravského zemského muzea v Brně. E-mail: jpechova@mzm.cz

Josef Serinek / Jan Tesař / Josef Ondra

Česká cikánská rapsodie

I. svazek: Vzpomínky Josefa Serinka; Jan Tesař, Místo epilogu; Rozhovor s Josefem Ondrou; Dokumenty

II. svazek: Jan Tesař, Komentáře ke vzpomínkám Josefa Serinka

III. svazek: Mapy, tabulky, diagramy – partyzáni na Vysočině; Jan Tesař, Serinkovské inspirace

Praha: Triáda, 2016, 1364 s., ISBN: 978-80-87256-86-2

Česká cikánská rapsodie je obdivuhodný příběh publikovaný neméně obdivuhodnou formou. Josef Serinek byl československý příslušník protinacistického odboje a Rom. Za druhé světové války zažil věznění v koncentračním táboře Lety u Písku a po vydařeném útěku se stal partyzánským velitelem s krycím jménem Černý. Svůj životní příběh vyprávěl začátkem šedesátých let během osmnácti sezení historiku Janu Tesařovi, který jej o padesát let později vydal za pomoci nakladatelství Triáda ve třísvazkovém díle o téměř 1400 stranách.

Samotný přepis ústního svědectví Josefa Serinka je přítom na necelých 280 stranách prvního svazku a to přepsán tak, jak jej Tesař zaznamenal, se zachováním tematického členění na jednotlivá setkání a dokonce i na strany zápisu. Zbylé stránky plní dvojitý poznámkový aparát, mapy, tabulky, diagramy, portréty hlavních a vedlejších postav příběhu, faksimile nebo Tesařovy eseje o druhém odboji a partyzánské válce.

V prvním svazku tak ještě čtenář najde rozhovor s kovářem Josefem Ondrou, který se Serinkem spolupracoval a doplňuje obrázek Serinkovy odbojové činnosti (rozhovor s ním Tesař natočil o několik let dříve, než začal zaznamenávat Serinka), a stručné portréty dalších postav strhujícího Serinkova příběhu.

Druhý svazek pak sestává z poznámkového aparátu, kde Tesař doplňuje komentáře k jednotlivým údajům z příběhu, vysvětluje pozadí a dobové souvislosti a doplňuje další informace, které nasbíral při pátrání po stopách příběhu v archivech. Kriticky rozebírá každý jednotlivý detail Serinkových vzpomínek, protože jak sám píše, „*pečlivá kritika je za všech okolností nejlepší projevem úcty*“.

Třetí svazek nabízí několik map regionu, kde se pohyboval Serinkův partyzánský oddíl, a Tesařovy kritické vojensko-historické eseje o partyzánské válce nejen v českých zemích a o druhém odboji.

Josef Serinek se narodil v roce 1900 v obci Bolevec na Plzeňsku. Rodiče mu zemřeli, když mu bylo dva a půl roku, a vychovávala jej sestra. Za první světové války pobýval s příbuznými

dezertéry v jejich lesním úkrytu, kde byl spolu s nimi dopaden a následně odveden do armády, přestože mu bylo teprve 16 let. Po válce byl amnestován a umístěn do Státního ústavu pro opuštěnou mládež v Košicích, kde se vyučil zahradníkem. Založil rodinu s Pavlínou Janečkovou a postupně se jim narodilo pět dětí.

S rodinou kočoval a živil se sezónními zemědělskými pracemi a ne vždy legálním obchodem. Jako kočovníka se ho dotýkala diskriminace pojící se s tímto sociálním statutem. Díky svému vzdělání a přirozenému citu pro spravedlnost se zastával i ostatních držitelů cikánských legitimací ve sporech se státní správou týkajících se především tábořišť. Romisticky jsou zajímavé jeho myšlenky na politickou organizaci a emancipaci kočujících, zřejmě pod vlivem styků s komunisty. V době perzekuce levicových aktivistů v teď již Hitlerově Německu jim zprostředkoval materiální pomoc od německých komunistů z Čech. Na jaře 1937 při jednom překročení hranice zastřelil četníka. V době po německé okupaci Československa a vyhlášení Protektorátu pracoval jako kočí na statku v Rohách na Plzeňsku. Následně byl v Říši na základě udání, že pašuje, zatčen a strávil přibližně 31 měsíců ve vězení v Norimberku a v Chebu.

Po propuštění si dlouho svobody neužil – 2. srpna 1942 byl Josef Serinek spolu s manželkou a dětmi zatčen a protektorátními četníky deportován do tábora v Letech u Písku. Táboru a pobytu v něm se věnuje celá kapitola V. Josef Serinek po měsíci a půl stráveném v táboře v polovině září spolu s dalšími čtyřmi vězni úspěšně uprchl. Plánoval, že se později pro svou rodinu vrátí, ale byl pronásledován protektorátními četníky a následující rok se musel skrývat. Až po válce se Serinek dozvěděl, že jeho manželka a děti zahynuly zčásti v Letech a zčásti po transportu do Osvětimi.

Josef Serinek se rozhodl zapojit do odboje, se švagrem svého synovce Jarkem si v loveckých chatách opatřili zbraň a vydali se na Vysočinu. Jarka zastřelil v dubnu 1943 u obce Ratiboř hajný. Josef Serinek se pak na Vysočině dostal do kontaktu s odbojovou organizací Rada tří. Postupně sestavil převážně z uprchlých sovětských zajatců lesní partyzánský oddíl, kterým prošlo až 150 utečenců a měl průběžně kolem 30 členů. Oddíl byl po válce někdy nazýván oddílem Čapajev. Skrývali se v síti zemljank a operovali především v Haklově lese, na Kutinách, u Daňkovic, Ubušínku, Věcově apod. (vše dnešní okres Žďár nad Sázavou). Region a činnost oddílu je vyobrazena na mapách ve III. svazku.

Mezi akce oddílu patřila mj. trestná výprava proti četníkům, kteří v říjnu 1944 zastřelili představitele Rady tří generála Vojtěcha Lužu. Serinkův oddíl přepadl četnickou stanici v Přibyslavi, pět četníků zavřeli do sklepa, vyslechli je a odsoudili k smrti. Jeden z četníků popravu přežil, neboť smrt jen předstíral. Serinkův oddíl se poté rozdělil a jeho členové se rozptýlili mezi partyzánské oddíly Jermak a Dr. Miroslav Tyrš. Sám Serinek se účastnil osvobozování Bystřice nad Pernštejnem, když odzbrojil posádku vojenského lazaretu v tamní škole. Zde v květnu 1945 také končí Serinkovo vyprávění Janu Tesařovi. Přestože se prokazatelně účastnil ozbrojeného boje, byl po válce vyznamenán pouze medailí Za zásluhy, která se udělovala za vojenské činy vykonané mimo boj.

Jak píše v úvodu ke svému rozhovoru s Janem Tesařem Ondřej Slačálek,¹ z českých historiků má Tesař nejdlejší zkušenost s Husákovými kriminály. Kritičnost, která ho přivedla za normalizace do vězení, je vlastní jeho práci dodnes. Bez nadsázky by se dalo říci, že je českým průkopníkem orální historie. Stejně jako nestoří orální historie pro sebe tuto výzkumnou metodu objevil intuitivně, když se začal zajímat o do jisté míry marginalizovanou skupinu, ke které se mu nedostávalo dostatek písemných pramenů:

1 <http://novyprostor.cz/clanky/422/setkani-s-cernym-partyzanem>

„K hnutí, které bylo v konspiraci, nemohou být dostatečné oficiální prameny. Protože hnutí v konspiraci se samozřejmě snaží vytvářet falešný obraz. Aby se uchovalo, tak musí odvádět cestu. Historikové potom dostanou tyto papíry, které jsou výsledkem snahy klamat úřady, a berou to jako fakt.“²

Začal tedy nahrávat přímo s účastníky partyzánského odboje a počínal si při tom nadmíru empaticky a citlivě. Serinkovu důvěru získával postupně a až při čtvrtém nebo pátém setkání se mu jej podařilo přesvědčit, aby vyprávěl svůj příběh na záznam:

„V práci se Serinkem bylo nutno překonávat traumata způsobená desetiletími rasové a sociální marginalizace. Nic nesmělo připomínat výslech. Vypravěč se ponořil do svých vzpomínek a dojmů, zapisovatel musel zůstat v pozadí a mlčky registroval obrazy, splývající do volných asociací a nejednou se opakující v jiné variaci. Naproti tomu sebejistý Ondra nic nenamítal proti použití magnetofonu a sám si vymínil, že bude jen odpovídat na konkrétní otázky.“³

Druhá dimenze Tesařova orálně-historického počínu spočívá v detailní konfrontaci řečeného s písemnými prameny a následné teze, ve kterých se snaží historik nastínit možné příčiny, proč se řečené případně s písemnými prameny rozchází, nebo naopak se s nimi překrývá. Vedle ohromující pečlivosti a smyslu pro detail čtenáři neunikne, že tak nečiní nijak znevažujícím způsobem, ale naopak velice citlivě a lidsky.

Detailně si mj. všímá a komentuje, v jakých okamžicích dochází v Serinkově vyprávění k posunům v časové ose a jaké by mohly být příčiny: „Čas v Serinkově paměti a potom v jeho vyprávění neplyne rovnoměrně.“⁴

U nás dosud nebyl zveřejněn žádný narativ, který by byl podroben tak detailnímu zkoumání co do obsahové stránky, ale i co do kritičnosti k limitům, které takový narativ s sebou ze své podstaty nese.

Česká cikánská rapsodie je mimo jiné i obdivuhodný nakladatelský počín. Při tak obsáhlém a precizně zpracovaném textu teprve vyniknou profese, na kterých dnes jiní nakladatelé tak rádi šetří. Bez pečlivé práce editora, typografa, sazeče a mnoha dalších by takové knižní dílo s dvojitým poznámkovým aparátem vůbec nemohlo držet pohromadě.

Vzhledem k objemu práce na takové edici není s podivem, že text knihy byl připravován k vydání několik let. Na několika místech knihy je tento čas znát. Např. v kapitole Památka Josefa Serinka ve vírech moci a dějepisu, která je výčtem prací, v nichž se o Josefu Serinkovi jmenovitě píše. Zde je patrné, že text knihy byl k vydání připraven delší dobu, protože seznam končí rokem 2006 a posledních 10 let do vydání knihy zde chybí. Během této doby jméno Josefa Serinka začalo ve veřejném prostoru i právě díky samotnému Tesařovi zaznívat častěji, nebo mu byly dokonce některé práce zcela věnovány jako např. text Michala Schustera (2011) Po stopách černého partyzána Josefa Serinka.

Jak je Česká cikánská rapsodie dílo svým zpracováním velkolepé, není díky tomu zároveň přístupné větší čtenářské obci. Vzhledem k důležitosti Serinkova příběhu a i k dramatickému potenciálu, který má, bych si moc přála, aby se příběh cikánského uprchlíka z Let u Písku,

2 <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/historik-jan-tesar-pro-romea-cz-romskych-partyzanu-bylo-maloromy-vyvrazdili-drive-nez-mohli-partyzanstit>

3 Svazek I, str. 337.

4 Svazek III, str. 45.

který se stal partyzánským velitelem a výrazně se podílel na protinacistickém odboji, dostal do veřejného prostoru a povědomí a byl zpracován i beletrističtěji. Např. novodobé komiksy jako *Totální nasazení* nebo *Palestina* se těší velké čtenářské oblibě a ukazují, že mohou důstojně zpracovávat i závažnější témata. Serinkův příběh by se díky Tesařově mnohaleté poctivé práci historika mohl a měl jednou takového zpracování dočkat.

Eva Zdařilová⁵

Literatura:

Schuster, M. 2011. Po stopách černého partyzána Serinka. In: Vaněk, M., Houda, P., Mücke, P. (eds.). *Deset let na cestě. Orální historie na Sovinci (2002–2011)*. Praha: Fakulta humanitních studií UK, 137–144.

⁵ Autorka je romistka. E-mail: eva.zdarilova@centrum.cz